

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра психолого-медико-педагогічних основ корекційної роботи

Дипломна робота
магістра

з теми «**ФОРМУВАННЯ ЗДАТНОСТІ ДО ТВОРЧОГО
САМОВИРАЖЕННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ
МОВЛЕННЯ У ПРОЦЕСІ ІНСЦЕНУВАННЯ КАЗКИ**»

Виконала:
студентка KorL1-M119z групи
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Логопедія. Спеціальна психологія
Разова Віталіна Русланівна

Керівник:
Михальський А.В.,
кандидат медичних наук, доцент

Рецензент:
Левицький В.Е.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри логопедії та спеціальних
методик

Кам'янець-Подільський 2020 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЗДАТНОСТІ ДО ТВОРЧОГО САМОВИРАЖЕННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ	7
1.1. Здатність до творчого самовираження у дошкільників із типовим розвитком та з порушеннями мовлення	7
1.2. Психолого-педагогічні аспекти використання інсценування казки з метою формування здатності до творчого самовираження у дошкільників із порушеннями мовлення	15
Висновки до першого розділу	28
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗДАТНОСТІ ДО ТВОРЧОГО САМОВИРАЖЕННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ	30
2.1. Завдання та зміст констатувального етапу експерименту.....	30
2.2. Аналіз результатів констатувального етапу експерименту.....	36
Висновки до другого розділу.....	47
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ЗДАТНОСТІ ДО ТВОРЧОГО САМОВИРАЖЕННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ У ПРОЦЕСІ ІНСЦЕНУВАННЯ КАЗКИ	49
3.1. Формування здатності до творчого самовираження у дошкільників із порушеннями мовлення у процесі інсценування казки	49
3.2 Педагогічні умови забезпечення формування здатності до творчого самовираження у дошкільників із порушеннями мовлення у процесі інсценування казки.....	58
Висновки до третього розділу.....	67
ВИСНОВОК	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	73
ДОДАТКИ	79

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасний стан розвитку спеціальної освіти в Україні характеризується посиленою увагою вчених до поглибленого вивчення особливостей загального, психічного і мовленнєвого розвитку дітей з порушеннями розвитку з метою забезпечення індивідуального розвитку кожної дитини з урахуванням її психофізичних особливостей, можливостей, здібностей, інтересів тощо. Метою сучасного корекційно-виховного процесу є всебічний гармонійний розвиток особистості дитини з порушеннями мовлення, що передбачає створення оптимальних умов для формування базису її особистісної культури, становлення її цілісності й розкриття її здібностей, забезпечення розвитку її творчого потенціалу, виховання емоційно-ціннісного позитивного ставлення до себе й навколишнього світу. У зв'язку з цим стає актуальним питання формування здатності до творчого самовираження в дошкільників із порушеннями мовлення, пошук рушійних чинників, що сприятимуть і спонукатимуть дитину до творчої діяльності. Оскільки, як відомо, здібності формуються у діяльності, формування здатності до творчого самовираження в дошкільників із порушеннями мовлення передбачає набуття ними досвіду творчої діяльності, емоційно-ціннісних відносин та формування прагнення реалізувати свої потенційні можливості.

Проблема засвоєння дітьми з порушеннями мовлення системи рідної мови, формування мовленнєвої діяльності як засобу творчого самовираження та підвищення рівня розвитку психічних процесів, що забезпечать можливість реалізації творчого процесу, набувають особливого значення.

У роботах С. Коноплястої, Є. Соботович, В. Тарасун, В. Тищенко, М. Шеремет широко представлені особливості та закономірності розвитку та корекції мовлення дітей із мовленнєвою патологією. Важливе значення в процесі розвитку мовлення науковці надають принципу діяльнісного підходу, у відповідності до якого мовлення розглядається як діяльність із властивою

їй структурною організацією, та у відповідності до якого розвиток мовлення має відбуватися в діяльності.

Дослідження А. Богуш, Л. Венгер, Л. Виготського, Д. Ельконіна, В. Мухіної, М. Поддьякова, Б. Теплова, Л. Фомічової та ін. доводять, що творча діяльність відповідає потребам і можливостям дитини дошкільного віку, супроводжується її емоційною й інтелектуальною активністю та забезпечує формування засобів єдиного творчого пізнання, реалізованого в різних видах діяльності. У дослідженнях, присвячених проблемі творчості, зазначається, що одним з найбільш ефективних засобів педагогічного впливу з метою стимуляції творчих проявів дошкільників є казка (А. Богуш, Н. Гавриш).

Більшість досліджень, присвячених вивченню проблеми розвитку, формування та корекції мовлення, розглядають ігрову діяльність як один з найефективніших засобів досягнення корекційно-виховної мети (О. Боряк, Г. Волкова, З. Ленів, Н. Манько, І. Марченко, О. Мастюкова, С. Миронова, Н. Чередніченко, Л. Усачова та ін.).

Актуальність і недостатня розробленість вище зазначених питань зумовили вибір теми дипломної роботи магістра **«Формування здатності до творчого самовираження у дошкільників із порушеннями мовлення у процесі інсценування казки»**.

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні, розробці методики та педагогічних умов формування здатності до творчого самовираження у дошкільників із порушеннями мовлення у процесі інсценування казки в умовах корекційного логопедичного впливу.

Об'єкт дослідження: ігрова діяльність старших дошкільників із порушеннями мовлення.

Предмет дослідження: педагогічні умови та методика формування здатності до творчого самовираження у старших дошкільників із порушеннями мовлення у процесі інсценування казки.

Гіпотеза дослідження: впровадження методики та педагогічних умов формування здатності до творчого самовираження у дошкільників із порушеннями мовлення у процесі інсценування казки в умовах корекційного логопедичного впливу підвищить рівень комунікативної діяльності цієї нозології дітей.

Для реалізації поставленої мети було окреслено такі **завдання дослідження:**

1. З'ясувати рівень розробки досліджуваної проблеми у психолого-педагогічній, лінгводидактичній та спеціальній науковій та методичній літературі.

2. Визначити та дослідити особливості здатності до творчого самовираження у дошкільників із порушеннями мовлення.

3. Розробити, обґрунтувати методику та педагогічні умови формування здатності до творчого самовираження у дошкільників із порушеннями мовлення у процесі інсценування казки.

Методи дослідження: вивчення, аналіз, систематизація та узагальнення даних психолого-педагогічної, лінгводидактичної та спеціальної наукової та методичної літератури з метою визначення стану розробленості досліджуваної проблеми; аналіз навчальних програм, корекційних методик та методичних посібників; констатувальний і формувальний педагогічний експеримент; кількісний та якісний аналіз і узагальнення одержаних експериментальних даних дослідження.

Експериментальна база дослідження. Хмельницький дошкільний навчальний заклад № 34 «Тополька», Хмельницький дошкільний навчальний заклад № 35 «Чебурашка», Хмельницький дошкільний навчальний заклад № 36 «Вербиченька», Хмельницький дошкільний навчальний заклад № 43 «Горобинка», Хмельницький дошкільний навчальний заклад № 56 «Боровичок».

Теоретична значущість полягає у з'ясуванні рівня розробки досліджуваної проблеми у психолого-педагогічній, лінгводидактичній та спеціальній науковій та методичній літературі.

Практичне значення полягає у визначенні та дослідженні особливостей здатності до творчого самовираження у дошкільників із порушеннями мовлення; розробці, обґрунтуванні методики та педагогічних умов формування здатності до творчого самовираження у дошкільників із порушеннями мовлення у процесі інсценування казки.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дипломної роботи магістра обговорювались на студентській науково-практичній конференції в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка.

Публікації: Робота висвітлена у статті «Формування здатності до творчого самовираження у дошкільників із порушеннями мовлення у процесі інсценування казки».

Структура роботи: робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

ВИСНОВОК

Теоретико-експериментальне дослідження формування здатності до творчого самовираження у дошкільників із порушеннями мовлення у процесі інсценування казки дало нам змогу стверджувати наступні висновки.

Самовираження розглядається як творчий процес саморозкриття, як прояв внутрішнього світу особистості. Потреба у самовираженні виникає у дошкільному віці, і її реалізація залежить від сукупності внутрішніх та зовнішніх чинників. Провідною умовою самовираження вчені визначають адекватність, провідним засобом – мову та мовлення. Серед засобів вираження внутрішнього світу особистості (думок, почуттів, намірів, емоцій), окрім безпосередньо мовних засобів, важливе місце займають немовні засоби. Творча діяльність із одного боку вимагає відповідного рівня розвитку психічних процесів, а з іншого сприяє їх переходу на якісно новий, вищий рівень. Творчість дошкільників нерозривно пов'язана з ігровою діяльністю, зокрема, інсценуванням казки. Ефективність використання у дошкільному віці ігрової діяльності з метою розвитку творчих проявів, розвитку мислення, уяви, мовлення є науково обґрунтованою та експериментально підтвердженою. Проте, місце інсценування казки у корекційному логопедичному процесі є невизначеним.

Для дитини з патологією мовлення вкрай важливим є вміння використовувати сформовані мовленнєві знання, вміння та навички для того, щоб адекватно, у соціально прийнятній формі, на доступному для дитини та зрозумілому для оточуючих рівні проявити власну індивідуальність та неповторність, сформулювати та виразити свої думки, бажання, прагнення, емоції, творчо комбінуючи та використовуючи засоби самовираження. Розробка наукового підґрунтя використання інсценування казки у корекційно-виховному процесі з метою корекції порушень мовлення дітей та подолання вторинних нашаровувань є особливо актуальною на сучасному етапі розвитку науки та практики корекційної освіти, оскільки дозволить

здійснити позитивний вплив на розвиток особистості в цілому.

Експериментальна методика діагностування здатності до творчого самовираження у дошкільників із порушеннями мовлення полягає у визначенні критеріїв та показників здатності до творчого самовираження у дошкільників із порушеннями мовлення; вивченні стану та особливостей здатності до творчого самовираження у дошкільників із порушеннями мовлення. Констатувальний експеримент складався з двох етапів: 1) розробки критеріїв і показників та експериментальної методики дослідження здатності до творчого самовираження у дошкільників із порушеннями мовлення; 2) дослідження здатності до творчого самовираження у дошкільників із порушеннями мовлення та у дітей з типовим мовленнєвим розвитком. Критерії сформованості здатності до творчого самовираження у дошкільників із порушеннями мовлення ми визначили за показниками складових компонентів здатності до творчого самовираження (когнітивного та емоційно-експресивного).

Аналіз результатів виконання першого завдання діагностики сформованості когнітивного компоненту здатності до творчого самовираження показав, що діти із порушеннями мовлення здатні до критичного осмислення пред'явленого матеріалу, розуміння нісенітності зображеного, проте самостійно дати обґрунтовану відповідь, міркувати, будувати умовиводи діти не можуть; недостатня емоційність та недостатня сформованість мисленнєво-мовленнєвої діяльності обмежує їх можливості до вираження своїх вражень, свого ставлення, як на вербальному, так і на невербальному рівні. Отже, найбільш типовим для дітей із порушеннями мовлення в порівнянні із дітьми з типовим мовленнєвим розвитком було констатування факту нісенітності зображеного без пояснення та обґрунтування власних міркувань, без вираження власного ставлення до зображеного. У ході виконання другого завдання діагностики сформованості когнітивного компоненту здатності до творчого самовираження діти потребували допомоги педагога у вигляді опису-характеристики кожного

об'єкта, про який говориться у загадці, або називання додаткової його ознаки. Деякі діти не змогли відгадати загадку навіть за допомогою педагога. Аналіз виконання третього завдання діагностики сформованості когнітивного компоненту здатності до творчого самовираження засвідчив недостатню оригінальність та індивідуальність у використанні прийомів розкриття й створення образів та особливостей сюжету. Діти не здатні підпорядкувати власну уяву певному задуму та комбінувати уявлення для створення нових казкових образів та ситуацій. Аналіз результатів виконання завдання діагностики сформованості емоційно-експресивного компоненту здатності до творчого самовираження показав, що діти з порушеннями мовлення за виразними характерними ознаками обличчя можуть диференційовано сприймати емоційні стани. Проте відчувають значні труднощі у встановленні зв'язку між певним емоційним станом і відповідною ситуацією, що його викликала, та під час показу деяких емоцій. Виконання завдання на «пояснення емоції» за допомогою педагога свідчить про те, що діти з порушеннями мовлення утруднюються самостійно актуалізувати власний життєвий досвід, та спираючись на нього висловити власну думку. Мають достатні уявлення стосовно особливостей прояву емоційних станів, їх ідентифікації, розуміють їх, проте не можуть ці уявлення використати для зображення емоцій та їх інтерпретації.

Дотримання розглянутих положень у процесі формуального експерименту дозволить послідовно перейти від формування у дошкільників із порушеннями мовлення мотиву творчого самовираження, уявлень про можливість творчого самовираження до формування й закріплення здатності до творчого вираження своїх вражень, думок, настроїв, внутрішнього стану в процесі інсценування казки. Ми відходимо від розуміння інсценування казки, що передбачає відтворення дитиною завченого тексту казки та механічне виконання відточених дій, рухів, міміки та мінімізує її творчість. Ми вважаємо, що інсценування казки є творчим процесом, таким саме, як ігрова діяльність в цілому, вона стимулює до

творчого самовираження невимушено, оскільки дитина захоплена враженнями та почуттями від сприйняття казки, що створює сприятливі умови для формування здатності до творчого самовираження.

Методика передбачає створення творчого комунікативно-мовленнєвого середовища, побудованого на різноплановій взаємодії дітей з порушеннями мовлення із казками, що забезпечує розвиток та корекцію мовлення, вдосконалення когнітивних процесів та емоційно-експресивної сфер, оволодіння засобами творчого самовираження й забезпечує формування здатності до творчого самовираження у дошкільників із порушеннями мовлення у процесі інсценування казки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аніщук А. М. Педагогічні умови оптимізації процесу мовленнєвого самовираження дошкільників різної статі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Ніжин, 2009. 258 с.
2. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / за заг. ред. О. Л. Кононко. вид. 3-тє, випр. К. : Світоч, 2009. 430 с.
3. Березовська Л. І. Розвиток творчого мовленнєвого самовираження старших дошкільників в ігрових казкових ситуаціях : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. К., 2004. 218 с.
4. Бех І. Д. Категорія становлення в контексті розвитку «образу Я» особистості. *Педагогіка і психологія*. 1992. № 3. С. 9-21.
5. Богуш А. М., Березовська Л.І. Творче самовираження дошкільників у художньо-мовленнєвій діяльності : монографія. О. : М. П. Черкасов, 2008. 203с.
6. Бондар В. І., Синьов В. М., Тищенко В. В. Тенденції розвитку освіти дітей з психофізичними вадами в Європі та Україні. *Зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. І. Огієнка* / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. Вип. ІХХ., В 2-х ч., Ч. 1. Серія : соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2012. С. 7–27.
7. Буркіна М. Театралізована діяльність дітей. *Дошкільне виховання*. 1985. № 5. С. 28–29.
8. Бурно М. Е. Терапия творческим самовыражением. изд. 2-е, доп. и перераб. М. : Академический проект, 1999. 364 с. : илл.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. В.Т.Бусел. К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.
10. Венгер Л. А. Педагогика способностей. М. : Педагогика, 1983. 239 с.
11. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку: програма та методичні рекомендації / укл. А. М. Богуш. К. : ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ, 1997. 112 с.

12. Власенко И. Т. Особенности словесного мышления взрослых и детей с нарушениями речи. М. : Педагогика, 1990. 184 с.
13. Водолага Н. В. Навчання розповідання дітей старшого дошкільного віку в театралізованій діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. О., 2001. 216 с.
14. Воробьева В. К. Обучение детей с тяжелыми нарушениями речи первоначальному навыку описательно-повествовательной речи. *Дефектология*. 1990. № 4. С. 40-46.
15. Ворожейкіна О. М. Театр для малюків (початкова школа). Х. : Вид. група «Основа», 2010. 207 с.
16. Воронова В. Я. Творческие игры старших дошкольников : пособ. для воспитателя детского сада. М. : Просвещение, 1981. 80 с.
17. Воспитание и обучение детей с расстройствами речи / под ред. С.С.Ляпидевского, В. И. Селиверстова. М. : Просвещение, 1978. 248 с.
18. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском в возрасте . СПб. : Союз, 1997. 78 с.
19. Выготский Л. С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка. Вопросы психологи. 1966. № 6. С. 62-76.
20. Выготский Л. С. Мышление и речь : Собр. соч. в 6-ти томах. М. : Педагогика, 1982. Т. 2. С. 6-361.
21. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6 т. . М. : Педагогика, 1984. Т.6. 374 с.
22. Гавриш Н. В. Розвиток мовленнєвотворчої діяльності в дошкільному дитинстві : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. К., 2002. 438 с.
23. Глухов В. П. Формирование связной монологической речи у детей с ОНР в процессе обучения. *Дефектология*. 1989. № 1. С. 69-76.
24. Говорун Д. И. Творческое воображение и эстетические чувства. К. : Высшая школа, 1990. 141 с.

25. Голота Н. Особливості розвитку мовлення дітей дошкільного віку у художній праці. *Вісник Ін-ту роз. дитини. Серія : Філософія, педагогіка, психологія* : [зб. наук. праць] К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. С. 38-43.
26. Грибова О. Е. К проблеме анализа коммуникации у детей с речевой патологией. *Дефектология*. 1995. № 6. С. 7-16.
27. Гриншпун Б. М., Селиверстов В.И. Развитие коммуникативных умений у дошкольников в процессе логопедической работы над связной речью. В. И. Селиверстов. *Дефектология*. 1988. № 3. С. 81-84.
28. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения. М. : ИНТОР, 1996. 644 с.
29. Державна національна програма «Освіта Україна. ХХІ століття». К. : Райдуга, 1994. 27 с.
30. Дитина в дошкільні роки / наук. кер. К. Л. Крутій. Запоріжжя : ЛПІС «ЛТД», 2000. 268 с.
31. Дитина. Програма виховання і навчання дітей дошкільного віку. наук. кер. О. В. Проскура. К. : Освіта, 1993. 269 с.
32. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови: підручник / за ред. А. М. Богуш. К. : Вища шк., 2007. 542 с.
33. Дошкільна лінгводидактика: хрестоматія Ч.1 / упоряд. А. М. Богуш. К. : Вища школа, 1999. 211 с.
34. Дунаєвська Л. Ф. Добрий друг казка. Усна народна творчість як виховний засіб. *Дошкільне виховання*. 1980. № 8. С. 8-10.
35. Дьяченко О. М. Развитие воображения дошкольника. М. : МО и ПК, 1996. 197 с.
36. Ефименкова Л. Н. Формирование речи у дошкольников: (Дети с общим недоразвитием речи) : пособ. для логопедов. М. : Просвещение, 1981. 112с.
37. Жукова Н. С., Мастюкова Е.М., Філічева Т.Б. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников : кн. для логопеда. 2-е изд., перераб. М. : Просвещение, 1990. 239 с.

38. Забрамная С. Д. Практический материал для проведения психолого-педагогического обследования детей: пособ. [для психолого-мед.-пед. комис.]. М. : Гуманитарный изд. центр ВЛАДОС, 2005. 32 с.
39. Загальна психологія / укл. О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук [та ін.]. К. : Либідь, 2005. 464 с.
40. Конопляста С. Ю., Сак Т.В. Логопсихологія : навч. посіб. / за ред. М.К. Шеремет. К. : Знання, 2010. 293 с.
41. Кулик М. Нетрадиційна робота з казкою. *Дошкільне виховання*. 2002. № 12. С. 14-15.
42. Лалаева Р. И., Серебрякова Н.В. Формирование лексики и грамматического строя у дошкольников с общим недоразвитием речи. СПб. : Союз, 2001. 220 с.
43. Ленів З.П. Корекція порушень усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами арттерапії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. К., 2010. 273 с.
44. Леонтьев А. Н. О формировании способностей [Электронный ресурс] Семенюк Л.М. *Хрестоматия по возрастной психологии: учеб. пособ. для студ.* /под ред. Д. И. Фельдштейна. изд. 2-е, доп. М. : Институт практической психологии, 1996. 304 с. Режим доступа : <http://psylist.net/hrestomati/readerage012.htm>
45. Логопедия : учебник для студ. дефектологических фак. пед. ВУЗов / под ред. Л. С. Волковой, С. Н. Шаховской. изд. 3-е, перераб. и доп. М. : Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 2003. 680 с.
46. Луцан Н. І. Методика розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку за текстами українських народних ігор : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Південноукраїнський педагогічний ун-т ім. К. Д.Ушинського. О., 1995. 194 с.
47. Малятко. Програма виховання дітей дошкільного віку / за ред. З. П. Плохій. К. : СП «Свенас», 1999. 286 с.

48. Миронова С. А. Развитие речи дошкольников на логопедических занятиях / С. А. Миронова. – М. : Просвещение, 1991. – 208 с.
49. Миронова С. П. Корекційна спрямованість індивідуального навчання дітей з вадами психофізичного розвитку. *Зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. І. Огієнка* / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. Вип. XV. Серія : соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. С. 76-81.
50. Пахомова Н. Г. Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з дизартрією до навчання в школі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. К., 2006. 258 с.
51. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. для студентів ВНЗ. К. : «Академвидав», 2004. 456 с.
52. Рібцун Ю. В. Формування усного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із загальним мовленнєвим недорозвитком : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка». К., 2010. 21 с.
53. Середюк Л. А. Педагогічні умови оптимізації особистісного самовираження старшокласників : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Рівне, 2002. 246 с.
54. Січкарчук Н. Д. Формування емоційно-оцінної лексики у дітей старшого дошкільного віку з моторною алалією засобами художньо-мовленнєвої діяльності : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка». К., 2011. 20 с.
55. Слинько О. А. К изучению проблемы межличностных отношений дошкольников с нарушениями речи. *Дефектология*. 1992. № 1. С. 62-67.
56. Соботович Є. Ф. Критерії оцінювання мовленнєвого розвитку дитини (у його лексичній ланці) на різних вікових етапах. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (у його граматичній ланці) дитини дошкільного віку. *Дефектологія*. 2003. № 2. С. 2–11.
57. Тарасун В. В. Логодидактика. К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. 348 с.

58. Тельчарова О. Сюжетна гра як засіб мовленнєвого розвитку дошкільників. *Розвиток творчих здібностей дітей засобами мовлення* : зб. наук. Праць. К. : Запоріжжя, 1998. Вип. 11. С. 138-145.

59. Трофименко Л. І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із 3 ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ : програмно-методичний комплекс. /за ред. Є. Ф. Соботович. К. : Актуальна освіта, 2007. 120 с. .

60. Фесенко Л. І. Українська народна казка як засіб розвитку зв'язного монологічного мовлення у дітей старшого дошкільного віку : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. О., 1994. 176 с.

61. Фомічова Л. І. Мова, мовлення та когнітивні процеси на ранніх етапах корекційного впливу. *Актуальні питання сурдопедагогіки* : зб. наук. пр. К., 2003. С. 196-207.

62. Шеремет М. К. Мовленнєва діяльність в системі підготовки дошкільників з ТПМ до школи. *Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. ун-ту: Серія соціально-педагогічна.* / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. Кам'янець-Подільський : ПП В. С. Мошинський, 2008. Випуск VIII. 476 с.